

Selanik - Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912

Meropi Anastasiadou, Çev. Işık Ergüden

İstanbul, Alfa Yayınları, 2022, 504 sayfa, ISBN: 978-625-4495-67-0.

Furkan DOĞDU*

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat dönemi ile birlikte siyasi ve sosyal alanda birçok değişim gerçekleşmiştir. Değişimin yaşandığı alanlardan biri de şehir yapılanmalarıdır. Bunun sebebi olarak; 19. yüzyılda Avrupa temelli yaşanan birtakım gelişmelerin şehir yapılanmasında değişimin zorunluluğunu da beraberinde getirmesi gösterilmektedir. Osmanlı şehir teşkilatlanmasının bir örneği olarak karşımıza çıkan Selanik, Tanzimat dönemi ile birlikte değişen şehirler içinde örnek niteliğindedir. Bugün için Balkan coğrafyasında bulunan bu şehir, konum itibarıyla Makedonya bölgesi olarak anılan Yunanistan'ın kuzeyindeki bölgededir. Osmanlı döneminde ise bu durum ismen değişiklik göstererek, Rumeli vilayetinde bulunan Adalar Denizi'nin kuzey kıyılarında bulunan şehirdir Selanik. Meropi Anastasiadou'nun kaleme aldığı *Selanik - Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912* kitabı da bu şehrin 19. yüzyılda geçirdiği dönüşüme ışık tutmaktadır.

Osmanlı sosyal yaşantısı konusunda verdiği eserlerle tanınan Meropi Anastasiadou NAS'te (Centre National de la Recherche Scientifique-Ulusal Bilim Araştırma Merkezi, Fransa), 1999-2003 yılları arasında da IFEA'de (Institut Français d'Etudes Anatoliennes-Fransız Anadolu Araştırmalar Enstitüsü) araştırmacı olarak bulunmuştur. Yazarın, 19. yüzyıl Osmanlı toplumuyla ilgili (Müslüman kitapçılar, Müslümanlığa geçenlerin sosyoekonomik durumları, etnik-dinî cemaatlerin modernizasyonu, Osmanlı kentlerinde hayırseverlik) pek çok makalesi yayımlanmıştır. Bunların yanı sıra, Selanik şehrinin Tanzimat dönemi ile birlikte yaşadığı değişimi konu edinen *Selanik* kitabının da

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü, Samsun, dogdu.furkann@gmail.com

yazarıdır.

Meropi Anastassiadou'nun kaleme aldığı, orijinal ismiyle *Salonique, 1830-1912: une ville ottomane à l'âge des Réformes* kitabının, Işık Ergüden tarafından Türkçeye çevrilmiş hâli olan *Selanik - Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912*, ilk kez Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından 2001'de okuyucusuyla buluşturulmuştur. Alfa Yayınları tarafından 2022'de İstanbul'da yeniden baskısı yapılmıştır. Kitabın kapağı; krem renginin üzerine yerleştirilmiş, Selanik'e ait 5 kartpostalın hazırlanmış kolaj çalışmasından ve onun hemen altında sırasıyla siyah, kahverengi ve mavi renklerle hazırlanmış başlık bölümünden oluşmaktadır. Ebat olarak 13.5 x 21 cm ölçülerine sahip olan kitap toplamda 504 sayfadan oluşmaktadır.

Kitap, “Önsöz” ile başlamasının ardından “Giriş” bölümünü takip eden 4 ana bölümden ve ardından gelen “Sonuç” bölümünden oluşmaktadır. Bu bölümlerin yanı sıra “İçindekiler” kısmına kitabın başında olmak suretiyle, “Kaynaklar”, “Kaynakça” ve “Dizin” bölümlerine de kitabın sonunda yer verilmiştir.

Yazar, kitabın ön sözüne, konu ile ilgili yerel kaynakları kullandığını belirterek başlıyor. Ardından konunun sınırlarının bu minvalde çizildiğini belirten yazar, kitabın araştırma aşamasında yararlandığı arşivlerden ve çalışmalardan bahsediyor. Aynı zamanda çalışmaya yardımcı olan kişilere de teşekkürünü iletiyor.

Kitabın “Giriş” (s. 13-54) bölümüyle birlikte, yapılan araştırmaya bir başlangıç yapıyor. Bölüm, beş alt başlıktan oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar, kitabın içeriğini sorular cevapları şeklinde açıklıyor. İlk olarak “Neden Selanik?” sorusuna cevap arıyor yazar. Bu bölümde; Selanik'in bir konu sınırlaması olduğunu söylerken, bu şehrin Osmanlı'nın Tanzimat döneminde değişen şehirlerine örnek teşkil ettiğini belirtmektedir. Ayrıca örnek oluşturma sebebini de gene bu bölümde açıklamaktadır. Ardından gelen “Sorular” bölümü kitabın cevap verdiği soruların kısa bir özeti denebilecek düzeydedir. Tanzimat döneminde değişen ve gelişen şehir yapısı açıklanarak başlanan bölümde, demografik ve sosyal içerikli birtakım sorular araştırma doğrultusunda kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Peşi sıra gelen “Yöntem”, “Araştırma” ve “Kaynaklar” bölümleri, kitabın hazırlanış aşaması sırasında yararlanılan literatür ve teknik konuların açıklayıcısı konumundadır.

Giriş kısmındaki ön bilgilendirmenin ardından, birinci bölüm olan “Tanzimat'ın Şafağında Bir Osmanlı Şehri” bölümü yer almaktadır. Bu bölümde, 1839'da yayımlanan Tanzimat Fermanı'nın öncesinde Selanik şehri hakkında bilgi verilmektedir. Bölüm sırasıyla “Şehrin Görünümündeki Temel Öğeler”, “Çoğul Şehir” ve “Dayanaksız Şehir Dokusu” olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık olan “Şehrin Görünümündeki Temel Öğeler” bölümünde okuyucuya, şehrin görüntüsünde etkili olan doğal ve beşerî unsurlardan bahsetmektedir. Şehri çevreleyen sur yapısının tarihsel sürecinden bahseden yazar, aynı zamanda mimari olarak betimlemesini yapmaktadır. Selanik'in silüetinde rol üstlenen liman ve ibadethaneleri de ayrı birer bölümde anlatmaktadır. Limanın ticari açıdan Selanik'in önem atfedilen özelliklerinden olduğu vurgulanmaktadır. Şehir

silüetinde etkisi olan ibadethanelerden de cami, tekke ve mescitler, kilise ve sinagoglar olarak ayrı ayrı bahsedilmektedir. “Çoğul Şehir” bölümünde, şehirdeki Müslüman, Hristiyan ve Yahudi toplumların yaşamına dikkat çekilerek, yaşadıkları mahalleler ve nüfusları hususunda demografik bir yaklaşım ortaya konulmaktadır. Sonrasında yer alan “Dayanaksız Şehir Dokusu” bölümünde ise şehrin su kanallarına olan uzaklığı ve bunun yarattığı problemlere değinilmiştir. Şehrin, bataklıklara olan yakınlığı dolayısıyla çıkan sıtma ve başka türden hastalıklarla karşılaştığı da belirtilmektedir. Bunun yanı sıra sık sık çıkan yangınlar ve bu yangınlara karşı verilen mücadele de bölümde işlenen konulardandır.

Kitap, Tanzimat öncesi dönemi anlatmasının ardından gelen ikinci bölümde “Selanik’in Yeni Yüzü” diyerek, değişen şehir yapısına dikkat çeker. Bu bölüm altı başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak “Tanzimat’ın İzindeki Osmanlı Şehri” alt başlığı altında, Tanzimat Fermanı sonrası değişen Selanik şehir yaşantısından bahis açılır. Bu bölüm, diğer alt başlıklarda anlatılacak konulara da girizgâh niteliği taşımaktadır. İkinci alt başlık olan “Şehir Kalkınıyor ve Büyüyor” kısmında, ekonomik olarak Selanik’in gelişimine, sağlık hizmetlerinin giderek gelişmesine ve bunlara bağlı olarak şehirde yaşanan nüfus hareketliliğine değinilir. Şehrin sur yapısı dışında da yaşamının hareketliği “İlk Dış Mahalleler” bölümünde anlatılmaktadır. Şehrin sınırlar ve nüfus bakımından genişlemesiyle, giderek artan ticaret faaliyetleri dolayısıyla dar gelen limanda yapılan değişikliklerin konu edildiği bölüm ise “Sağlık, Düzen, Güzelleştirme: Selanik’te Tanzimat Şehirciliği”dir. Bölümün son iki alt başlığı “Şehirde Daha İyi Yaşamak” ve “Modernleşmenin Anıtları” olarak adlandırılmıştır. Bu bölümlerde, şehir yapısında değişen ve eklenen unsurlar ele alınmıştır. İçme suyunun ulaşılabilirliğinin artırılması, hava gazının giderek yaygın bir kullanım alanı bulması, tramvay ve demir yolu taşımacılığının gelişimi şehrin yaşam kalitesinin arttığını vurgularken; okul, banka, kafeler, oteller, büyük mağazalar ve fabrikaların açılması da şehrin modernliğinin giderek arttığının ispatı sayılmıştır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünü “Sıradan İnsanların Evi” başlığı altında okuyucuya sunar. Selanik’in demografik yapısına vurgu yapılan bu bölüme “Sıradan İnsanlar Nasıl Tanımlanmalı?” alt başlığı ile giriş yapmaktadır. Demografik yapıyı tespit etmekte kullandığı kaynakları tanıtan yazar, Osmanlı’da ölen kişinin miras bıraktığı malların belirtildiği tereke defterlerinden ve Fransız Konsolosluklarının tuttuğu, vefat sonrası envanterlerden bahsetmektedir. Akabinde “Tanzimat’ın Şafağında Selanik Evleri” alt başlığında, araştırılan kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda *sıradan* denilen insanların dönem şartları içerisindeki yaşantısına dikkat çekmektedir. Bu bölümde, öncesine tarihlenen arşiv belgelerini kullanan yazar, şehrin demografik yapısını tablolarla anlattığı gibi, mahallelerde yaşayan insanların isim ve mallarını da yine belgeler doğrultusunda okuyucunun dikkatine sunar. “1900’lere Doğru Ev Ortamı” bölümünde ise bir önceki bölümde yaptıklarının aynısını bu sefer Tanzimat sonrası döneme dair arşiv belgelerini kullanarak tekrarlar. Fransız Konsolosluk kayıtlarına göre, Selanik’te yaşayan Fransızların ekonomik ve sosyal durumundan bahsedildiği bölüm ise “Fransa Kolonisi” olarak isimlendirilmiştir.

Kitabın dördüncü ve son bölümü ise “Bir Geçiş Toplumu” adıyla sunulmuştur. Bu bölümde yazar, Selanik’te yaşayan nüfusun (diğer bölümlerde yaptığı üzere Tanzimat öncesi ve sonrası olarak ayırarak) işğal ettikleri meslekleri işlemiştir. “Çarşı-Pazarın Küçük Dünyası ya da ‘Geleneksel Meslekler’” kısmında işlenen konu, başlıktan anlaşılacağı üzere şehirde yapılan geleneksel mesleklerdir. Bunun yanı sıra bu bölümün girişinde, hangi kaynaklardan yararlandığı da belirtilmektedir. Tanzimat öncesi dönem mesleklerinin konu edildiği bölümde, etnik gruplar ve mahalle temelindeki mesleki dağılım da işlenen konular arasındadır. Sonrasında gelen “1900’lere Doğru İş Dünyası” başlığı altında ise Tanzimat sonrası dönem kaynakları ışığında, değişen mesleki yapılar anlatılmaktadır. “1900’lere Doğru Selanik ‘Yükselen Sosyetesı: Kimlik ve Yaşam Tarzları’” başlıklı bu bölümde, 18. yüzyıl ortaları ve sonlarına doğru şehirde yaşayan varlıklı, saygın ve din adımları yani elit diye tabir edebileceğimiz bir kesimden bahsedilmektedir. Bu kitlenin yaşam tarzına dikkat çeken yazar, ayrıca cemaatler, mason locaları ve etki çevrelerine de değinmektedir. “Balkan Kasırgasında Selanik” kısmında işlenen konular ise; Bulgar Eksarhlığı’nın kurulmasıyla Bulgarların özerkleşme sürecinin hız kazanması, 1890-1908 tarihleri arasında Balkanlarda giderek artan milliyetçilik düşüncesi ve bunun şehre olan etkileri, II. Meşrutiyet dönemini başlatan 1908 Jön Türk devriminin Selanik’teki etkisi ve 1912’de şehrin Yunanlılar tarafından işğali olarak sıralanabilir.

Selanik - Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri 1830-1912 kitabı, yazarın 1995’te École des Hautes Sciences Sociales’te sunduğu doktora tezinin üzerinde gerekli değişiklikler yapılarak yayına hazır hâle getirilmiştir. Bir akademik çalışmanın eseri olan bu kitap, kullanılan kaynaklar ve objektif üslubun korunması noktasında bunu belli etmektedir. Bununla birlikte dil ve üslubun sade olması pek çok okuyucuya hitap eder cinstendir. Yazar, çalışmasında Osmanlı arşiv kaynaklarından Selanik şer’iye sicilleri ve vakıf defterleri gibi belgelerden yararlanmanın yanı sıra, basılı kaynak olarak Selanik Vilayet Salnâmesi’ni de kullanmıştır. Ayrıca Fransız arşiv kaynaklarından birçok belgenin haricinde Yunan kaynaklarından da yararlanmıştır. Arşiv kaynaklarından başka, matbu eserlerle de çalışma desteklenmiştir.

Eser, Selanik şehir tarihini, bir kısmını da olsa inceleme çabasındadır. Yazarının da dediği gibi; “Geçici bir son (kitabın sonunu kastederek), çünkü birçok soruna şöyle bir dokunabildik, oysa bunlar sonraki araştırmaların konusu olmayı hak ediyor.” Bu durum, tarih konulu diğer eserler için olduğu gibi bu kitap için de geçerliliğini sürdürmektedir.